

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня
«молодший спеціаліст», спеціальності 5.01010201
„Початкова освіта”

Старобільськ

2019

Рекомендовано Вченою радою Луганського
національного університету імені Тараса Шевченка
Протокол № 11 від 21 червня 2019 р.

Укладачі: Правова Н.В. – магістр початкової освіти,
асистент кафедри філологічних дисциплін

Рецензенти: Пушко В. Ф.– кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філологічних дисциплін, Верховод О. В.–
кандидат філологічних наук, викладач вищої кваліфікаційної
категорії Старобільського гуманітарно-педагогічного
коледжу.

**Інструктивно-методичні матеріали до державного
екзамену з методики викладання української мови**

Освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший
спеціаліст» / Уклад. Н.В.Правова. – Старобільськ, 2019 –
с. 39.

Інструктивно-методичні матеріали до державного
екзамену з методики викладання української мови містять
вимоги до організації і змісту державного іспиту, розгорнуту
програму курсу «Методика викладання української мови»,
питання для фахового випробування, короткий словник
лінгводидактичних термінів.

Посібник призначений для студентів, які закінчують
Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж та Коледж
Луганського національного університету імені Тараса
Шевченка за денною (стаціонарною) та заочною формами
навчання (освітньо-кваліфікаційний рівень – «молодший
спеціаліст») за спеціальністю 5.01010201 „Початкова
освіта”.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
1. Загальні вимоги до студентів на державному екзамені з методики викладання української мови.....	6
2. Програма з навчальної дисципліни «Методика викладання української мови» до державних іспитів для студентів 4 (2) курсу, освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст»	9
3. Питання до державних іспитів.....	18
4. Рекомендована література.....	21
5. Короткий словник лінгводидактичних термінів	25

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Державна атестація випускників Старобільського гуманітарно-педагогічного коледжу та Коледжу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка є підсумковою формою перевірки і оцінки теоретичної та практичної підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст». Формою атестації випускників є комплексний кваліфікаційний іспит, до змісту якого внесені питання з методики навчання української мови в початкових класах.

Державний екзамен покликаний засвідчити рівень кваліфікаційної підготовки студента за обраною спеціальністю на відповідному ступені отримання вищої освіти та виступає головним критерієм його фахової компетентності. Державний екзамен з методики викладання української мови передбачає перевірку і оцінку сформованості у студентів філологічної та методичної компетентностей, здатності та готовності реалізувати здобуті знання і вміння в майбутній професійній діяльності.

На державному екзамені студенти-випускники повинні продемонструвати достатній рівень теоретичних знань методики викладання української мови і практичної готовності до проведення уроків української мови та літературного читання в умовах реформування початкової школи, зокрема за вимогами Нової української школи.

Екзамен має виявити рівень опанування студентами нових нормативних документів в галузі початкової мовної освіти, змісту шкільних програм і підручників з української мови та літературного читання, а також рівень розуміння закономірностей формування знань, умінь і навичок здобувачів початкової освіти з мови та літературного читання. У процесі підготовки випускники повинні оволодіти методикою формування в учнів системи початкових уявлень і

понять з фонетики, лексики, будови слова та словотвору, морфології, синтаксису, літературознавства, прийомами ознайомлення школярів з найважливішими нормами української літературної вимови та правопису і здійснення їхньої мовленнєвої культури.

До складання державного екзамену з методики викладання української мови допускаються студенти, які успішно склали іспит з методики викладання української мови та пройшли педагогічну практику.

Інструктивно-методичні матеріали до державного екзамену з методики викладання української мови призначені для студентів, які закінчують Старобільський гуманітарно-педагогічний коледж та Коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю 5.01010201 „Початкова освіта”.

Інструктивно-методичні матеріали укладено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Методика викладання української мови» коледжів (чотирирічний/дворічний курс навчання).

1. Загальні вимоги до студентів на державному екзамені з методики викладання української мови

Державний екзаме́н з методики викладання української мови здійснюється з метою виявлення у випускників рівня знань методики викладання української мови та літературного читання у 1-4 класах.

З метою контролю якості знань студентів-фахівців вищого закладу освіти II рівня акредитації (коледж і прирівняні до нього вищі заклади освіти) комплексний державний екзаме́н проводиться в усній формі.

Студент, який складає державний екзаме́н на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст», повинен продемонструвати знання, навички та вміння, які б відповідали програмним вимогам, загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти про особливості мовної політики в Європі, у тому числі в Україні, з урахуванням особливостей професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Окрім загальних питань методики навчання української мови в початковій школі (методика української мови як наука і як навчальна дисципліна; завдання, зміст, принципи, методи, прийоми навчання мови; типологія уроків), а також методики пропедевтичного вивчення основних розділів курсу української мови (фонетики, орфоепії, графіки, лексикології, фразеології, будови слова і словотвору, граматики, орфографії, пунктуації), розвитку комунікативних умінь учнів (вивчення загальних відомостей про мову, удосконалення мовних умінь і навичок та культури мовлення учнів), випускники мають виявити знання найважливіших проблем методичної науки (форми мовленнєвої діяльності, індивідуалізація і диференціація навчання мови, проблемне та інтегроване навчання, комп'ютеризоване навчання мови, різноманітні типи уроків та форми проведення занять тощо).

На державному іспиті з методики викладання української мови студенти повинні продемонструвати знання:

- 1) змісту нових нормативних документів в галузі початкової мовної освіти;
- 2) вимог шкільної програми;
- 3) змісту і структури шкільних підручників;
- 4) теоретичних основ методики;
- 5) змісту всіх розділів методики викладання української мови та літературного читання у початковій школі;
- 6) позитивного досвіду роботи вчителів початкових класів.

Екзамен передбачає виявлення рівня сформованості вмінь:

- 1) проводити методичний аналіз матеріалу, що вивчатиметься, а саме: встановлювати наступність і перспективність у його вивченні, співвідношення між теоретичним матеріалом і практичними вміннями й навичками, диференціювати матеріал за ступенем складності його засвоєння, виділяти у ньому головне;

- 2) працювати з навчальними підручниками, посібниками, робочими зошитами, уміло використовувати дидактичні можливості методичного апарату навчальної книги, її рубрикацію, умовні позначення, питання і завдання, ілюстративний матеріал;

- 3) планувати навчальний матеріал на рік, семестр, з кожної теми, розділу, здійснювати моделювання навчального процесу;

- 4) складати план-конспект уроку: визначати тип уроку, його зміст і структуру, формулювати мету, визначати компетенції, добирати дидактичний матеріал, прогнозувати пізнавальну діяльність учнів;

- 5) володіти технологією основних методів і прийомів навчання української мови та літературного читання,

оптимально використовувати засоби навчання, виходячи зі специфіки матеріалу, що вивчається, і з конкретного контингенту учнів;

6) здійснювати перевірку знань, умінь і навичок та аргументовано їх оцінювати, користуючись критеріями 12-бальної системи; упереджувати і виправляти помилки учнів;

7) використовувати різні види наочності й технічні засоби навчання.

2. Програма з навчальної дисципліни «Методика викладання української мови» до державних іспитів для студентів 4 (2) курсу, освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст»

Тема 1. Методика викладання української мови як педагогічна наука

Ключові поняття: методика викладання української мови, лінгводидактика, процес навчання, методи, прийоми навчання української мови, зміст мовної освіти, комунікативна спрямованість навчання мови, практична спрямованість, принципи навчання, власні лінгводидактичні принципи, тип уроку.

Методика викладання мови — педагогічна наука. Мета, предмет, завдання методики. Складові методики. Наукові основи методики початкового навчання: психолого-дидактичні основи початкового навчання рідної мови; мовознавчі й літературознавчі відомості в методиці викладання мови. Джерела збагачення методики.

Принципи, методи, прийоми і засоби навчання української мови.

Урок як основна форма організації навчально-виховного процесу з української мови, типи уроків української мови. Нестандартні уроки української мови в початковій школі.

Тема 2. Українська мова як навчальний предмет

Ключові поняття: мовно-літературна освітня галузь, здобувач освіти, змістова лінія, освітня програма, рідномовна освіта, мета та завдання вивчення української мови та літератури, очікувані результати навчання, обов'язкові результати навчання

Державний стандарт початкової освіти (2018). Мовно-літературна галузь — змістові лінії. Державний стандарт

початкової загальної освіти (2011). Мета та завдання початкового курсу мови. Основні принципи структурування курсу мови та літературного читання у сучасній початковій школі. Типові освітні програми для першого циклу навчання. Програми з української мови та літературного читання.

Тема 3. Методика навчання грамоти.

Ключові поняття: навчання грамоти, читання, письмо, аудіювання, говоріння, методи навчання грамоти, звуковий аналітико-синтетичний метод, букварний, добукварний, післябукварний періоди, прийоми звукового аналізу й синтезу, фонетичний слух, мовний аналіз, буква, прямий склад, злиття.

Зміст навчання грамоти за типовими освітніми програмами (2019). Наукові основи методики навчання грамоти. Педагогічні вимоги до процесу навчання грамоти з урахуванням вікових особливостей дітей.

Короткий історико-критичний огляд методів навчання грамоти. Звуковий аналітико-синтетичний метод К. Д. Ушинського та удосконалення цього методу вченими-методистами. Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти.

Основні періоди та етапи навчання грамоти за сучасним звуковим аналітико-синтетичним методом. Добукварний період: розвиток усного мовлення, формування початкових мовних уявлень, методика підготовки до письма, зміст, структура і методика уроків мови (читання і письмо). Букварний період: розвиток умінь слухати і розуміти висловлювання, розвиток мовленнєвих умінь (говоріння), методика формування початкових умінь і навичок читання, формування початкового вміння писати, формування знань про мову, уроки читання і письма в букварний період навчання

грамоти. Післябукварний період: основні завдання, особливості уроків читання та письма.

Тема 4. Методика розвитку мовлення

Ключові поняття: мова, мовлення, види мовленнєвої діяльності, види мовлення, зв'язне висловлювання, текст, рівні роботи з розвитку мовлення, культура мовлення, переказ, твір.

Поняття про мовлення. Види мовлення. Мовлення і мислення, Процес породження зв'язного висловлювання (чотири фази). Текст як лінгвістичне поняття. Структура і зміст програми з розвитку мовлення учнів.

Методика опрацювання теми «Мова, мовлення».

Робота з розвитку мовлення на вимовному рівні: розвиток, дихання, розвиток дикції, розвиток орфоепічних умінь, розвиток голосу, розвиток виразності мовлення. Лексичний рівень роботи з розвитку мовлення: значення і завдання роботи над збагаченням, уточненням й активізацією словникового запасу: види словникових вправ; методика організації та проведення занять, спрямованих на активізацію словника учнів; форми активізації словника. Методика роботи над словосполученням і реченням. Рівень тексту в розвитку мовлення.

Методика формування уявлень про текст. Перекази, твори (класифікація, методика підготовки та проведення). Способи перевірки та оцінювання.

Тема 5. Методика літературного читання.

Ключові слова: читання, способи читання, форми читання, якості читання, літературознавча пропедевтика, первинний синтез, аналіз, вторинний синтез, смисловий аналіз, структурний аналіз, літературний жанр,

позакласне читання, підготовчий етап, початковий етап, основний етап.

Літературне читання як навчальний предмет. Сутність і змістові лінії літературної освіти. Виховне освітньо-пізнавальне значення читання в початкових класах.

Теоретико-методичні основи читання. Короткий історико-критичний огляд методів класного читання. Читання як вид комунікативно-пізнавальної діяльності. Методика проведення голосного та мовчазного читання. Співвідношення цих двох видів читання в початкових класах.

Формування і розвиток навички читання. Технічна і смислова сторони читання. Правильність, швидкість, виразність, свідомість читання.

Методика роботи над художнім твором. Основні етапи процесу роботи над художнім твором. Методична реалізація змістових ліній: смисловий і структурний аналіз тексту, мовленнєвий розвиток на уроках читання, літературознавча пропедевтика, розвиток творчої діяльності на основі прочитаного.

Особливості роботи над творами різних родів і жанрів. Методика роботи над ліричними творами: пейзажна лірика, сюжетна лірика, вірш-роздуми. Методика роботи над драматичними творами: дитячі п'єси, драматичні казки. Методика роботи над епічними творами: оповідання, епічні вірші, казки, байки, легенди, міфи, повісті, повісті-казки. Робота над творами малих фольклорних жанрів. Етапи роботи над творами різних жанрів .

Типи уроків літературного читання.

Облік і оцінка знань з літературного читання.

Теоретичні засади методики позакласного читання. Три етапи формування читацької самостійності учнів, завдання кожного з них. Види уроків позакласного читання,

їх зміст, основні завдання. Облік і оцінка знань з позакласного читання.

Тема 6. Методика навчання елементів синтаксису

Ключові поняття: граматика, граматичне поняття, процес формування граматичного поняття, формування понять «речення», «окличне/неокличне речення», «розповідне/питальне/спонукальне речення», «основа речення», «головні члени речення», «другорядні члени речення», «зв'язок між членами речення», «однорідні члени речення», «складне речення».

Обсяг граматичних понять. Методичні засади формування мовознавчих понять. Процес формування граматичного поняття. Методи вивчення мови.

Роль і завдання вивчення синтаксису в початкових класах. Напрями роботи. Формування поняття про речення і його типи за метою висловлювання та інтонацією.

Методика розкриття понять «основа речення», «головні і другорядні члени речення», два підходи до роботи над словосполученням. Вивчення однорідних членів речення. Практичне ознайомлення із складним реченням.

Ознайомлення із пунктуацією. Види вправ із синтаксису і пунктуації.

Тема 7. Методика вивчення елементів лексикології

Ключові поняття: лексикологія, вправи з лексики, спосіб тлумачення нових слів, уявлення про лексичне значення, пряме і переносне значення, багатозначність, синоніми, антоніми, омоніми, фразеологізми; лексичний розбір.

Завдання вивчення лексикології у початковій школі. Наукові засади методики навчання елементів лексикології в початковій школі. Види вправ із лексики.

Поняття про слово. Робота над переносним значенням слів. Робота з багатозначними словами. Робота над

синонімами. Вивчення антонімів. Засвоєння молодшими школярами явища омонімії. Методика лексичного розбору.

Елементи фразеології в навчанні рідної мови.

Тема 8. Методика вивчення частин мови.

Ключові поняття: частина мови, лінгвістичні засади, система роботи над частинами мови, іменник, прикметник, дієслово, займенник, прислівник, числівник, прийменник, сполучник, прийоми роботи над частинами мови, методика розбору слова як частини мови.

Лінгвістичні засади методики вивчення частин мови, послідовність опрацювання частин мови. Система опрацювання основних частин мови (іменника, прикметника, дієслова): зміст і послідовність роботи по класах, формування загального поняття про виучувану частину мови, методика вивчення граматичних категорій. Вимова і написання відмінкових закінчень іменників, прикметників, особових закінчень дієслів. Словотвір цих частин мови.

Методика вивчення займенника, числівника, прислівника.

Опрацювання службових частин мови: прийменник, сполучник.

Види вправ, методика їх проведення. Морфологічний розбір, методика проведення.

Тема 9. Методика навчання морфемної будови слова.

Ключові поняття: будова слова, методика вивчення кореня, суфікса, префікса, закінчення, система вивчення частин слова, методика розбору слова за будовою, пропедевтична робота зі словотворення.

Значення і завдання роботи з вивчення морфемної будови слова. Труднощі вивчення теми „Будова слова”, їх причини. Система вивчення морфемної будови слова. Зміст і методика

роботи на кожному з етапів системи. Особливості вивчення основи слова і закінчення, кореня, префікса, суфікса.

Ознайомлення з роллю морфем у вираженні лексичного, граматичного значень слова. Пропедевтичне вивчення елементів словотвору. Робота над будовою слова у процесі вивчення частин мови.

Види вправ, методика їх проведення. Морфемний розбір слів (повний, частковий).

Запобігання типовим учнівським помилкам у морфемному аналізі слів.

Тема 10. Методика вивчення основ фонетики і графіки

Ключові поняття: фонетичний матеріал, графічний матеріал, орфоепічні уміння й навички, методика звуко-буквеного розбору.

Методика вивчення фонетики у тісному взаємозв'язку з орфоепією та графікою.

Процес навчання: зміст і послідовність роботи по класах, ознайомлення з особливостями звуків і букв (голосні звуки і позначення їх буквами на письмі; м'які і тверді приголосні звуки, позначення м'якості приголосних на письмі буквами і, я, ю є та знаком м'якшення), дзвінки і глухі приголосні, їх позначення на письмі), ознайомлення зі складом і наголосом (поділ слова на склади, перенос слів, наголошений і ненаголошений склад; напрями роботи над наголосом: засвоєння нормативного наголосу у вживаних словах, формування вмінь і навичок визначати наголос у словах; робота над усвідомленням смислорозрізняючої ролі словесного наголосу).

Робота над усвідомленням учнями взаємозв'язку знань з фонетики, графіки, орфоепії, орфографії

Методи і прийоми роботи, види вправ з фонетики. Звуковий і звуко-буквений аналізи, методика їх проведення.

Вимоги до вмінь по класах щодо розташування слів в алфавітному порядку.

Структура і методика уроку на вивчення фонетичного матеріалу.

Труднощі у засвоєнні елементів фонетики і графіки. Недоліки в знаннях і вміннях молодших школярів, причини виникнення, шляхи усунення.

Тема 11. Методика навчання орфографії.

Ключові поняття: методика орфографії, граматичний та антиграматичний напрями, орфографічна дія, орфографічна навичка, орфографічне вміння, орфограма, написання, орфографічне правило, одноваріантне правило, двоваріантне правило, правило-рекомендація, орфографічна пильність, орфографічні вправи, диктант, списування, орфографічний розбір,

Значення оволодіння орфографією. З історії навчання правопису.

Принципи української орфографії: морфологічний, фонетичний, історичний (традиційний), семантичний (принцип диференціації значень). Залежність методики від лінгвістичної природи написань.

Формування орфографічних дій і навичок. Уявлення про орфограму. Орфографічні правила (одноваріантні, двоваріантні, правила-рекомендації). Орфографічна дія, орфографічна навичка. Орфографічна пильність. Мотивація орфографічної роботи. Ступені формування умінь з орфографії. Умови формування орфографічної навички. Робота з орфографічним словником.

Методи і прийоми навчання орфографії. Вибір методів. Мовний аналіз і синтез. Імітаційні методи. Метод розв'язання граматико-орфографічних задач.

Методика вивчення окремих тем з орфографії.

Орфографічні вправи: списування, диктант, орфографічний розбір.

Вивчення учнівських помилок. Класифікація орфографічних помилок. Причини виникнення помилок, виправлення і запобігання орфографічним помилкам.

3. Питання до державного іспиту з методики викладання української мови

1. Методика викладання української мови як педагогічна наука. Мета, предмет, завдання методики. Джерела методичної науки. Наукові основи методики початкового навчання української мови. Принципи, методи, прийоми і засоби навчання.

2. Українська мова як навчальний предмет у початковій школі.

3. Методика навчання грамоти. Методи навчання грамоти. Особливості сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Добукварний період навчання грамоти. Завдання підготовчого періоду, обсяг знань, умінь і навичок. Формування початкових мовних уявлень.

4. Методика навчання грамоти. Букварний період, обсяг знань, умінь і навичок. Методика формування початкових умінь і навичок читання й письма. Основні завдання післябукварного періоду навчання грамоти. Особливості уроків читання і письма.

5. Методика розвитку мовлення. Наукові основи методики розвитку мовлення. Рівні роботи з розвитку мовлення. Робота з розвитку мовлення на вимовному рівні.

6. Лексичний рівень роботи. Значення і завдання словникової роботи. Джерела поповнення словникового запасу. Способи пояснення лексичного значення нових слів. Види словникових вправ. Методика роботи над словосполученням і реченням. Види вправ зі словосполученнями і реченнями.

7. Рівень тексту в розвитку мовлення молодших школярів. Перекази. Класифікація, прийоми підготовки до усного і письмового переказу. Методика проведення переказу.

8. Твори. Місце творів у системі розвитку мовлення. Програмові вимоги до усних і письмових зв'язних висловлювань. Види творів. Основні етапи роботи над учнівським твором. Типи помилок. Критерії і норми оцінювання творів.

9. Методика класного читання. Характеристика змістових ліній Державного освітнього стандарту з літературного читання. Різновиди навчального читання. Форми і способи учнівського читання.

10. Технічна сторона читання. Правильність, швидкість, виразність читання. Методика розвитку й удосконалення якостей читання. Усвідомленість читання.

11. Методика роботи над художнім твором у початкових класах. Основні етапи процесу роботи над художнім твором. Літературний розвиток учнів.

12. Методика позакласного читання. Теоретичні засади методики позакласного читання. Формування читацької самостійності молодших школярів.

13. Процес формування граматичних понять. Методика вивчення іменника, прикметника.

14. Система опрацювання дієслова. Формування загального поняття про дієслово, методика вивчення граматичних категорій часу, роду, особи, неозначеної форми.

15. Методика вивчення займенника, числівника. Методика ознайомлення із прислівником. Методика роботи над прийменниками, сполучниками.

16. Методика навчання морфемної будови слова.

17. Методика формування в учнів початкових класів уявлень про текст.

18. Методика навчання елементів лексики. Способи тлумачення лексичного значення слів. Робота над словами з прямим і переносним значенням, багатозначними словами. Робота над синонімами, антонімами, найпоширенішими омонімами. Робота з фразеологічними одиницями.

19. Методика навчання елементів синтаксису і пунктуації.

20. Методика навчання основ фонетики і графіки.

21. Методика навчання орфографії. Залежність методики від лінгвістичної природи написань. Орфографічні правила. Орфографічні вправи. Списування, диктанти, орфографічний розбір.

4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Література основна

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. / Микола Самійлович Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.

2. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України у 2018 році. Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – с. 380. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi>

5. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Тернопіль: Астон, 2008. – 278 с.

6. Концепція літературної освіти. Режим доступу: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/

7. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.

8. Методика навчання освітньої галузі «Мови і літератури»: термінологічний словник-довідник вчителя початкової школи : посіб. для студентів та учителів почат. кл. / укл.: Г. П. Волошина, Л. М. Роєнко. – Умань.: Алмі, 2016. – 287 с. – Режим доступу:

<http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4815/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%2016.pdf>

9. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 2- 4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. — С. 10-70.

10. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.

11. Підручники для початкової школи з української мови

12. Типові освітні програми для першого циклу початкової освіти. Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>

13. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах / Олександра Яківна Савченко - К.: Освіта, 2007. - 124 с.

Література додаткова

1. Вашуленко М.С. Навчання грамоти в 1 класі: Посіб. для вчителя / Микола Самійлович Вашуленко. — К.: Освіта, 2001. — 176 с.

2. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1—4 класах. Науково-теоретичні засади та методичні рекомендації / Микола Самійлович Вашуленко. — К.: Рад. школа, 1991. — 110 с.

3. Вашуленко М. С. Орфоепія і орфографія в 1—3 класах. / Микола Самійлович Вашуленко. — К.: Рад. шк., 1982.- 104 с.

4. Капська А.Й. Як навчати учнів виразно читати / Алла Йосипівна Капська — К.: Рад. школа, 1978. — 124 с.

5. Каніщенко А. П., Корінна Т. М. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів у роботі над іменником у 2—4 класах. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000.

6. Коваль Г. П. Методика читання: Навчальний посібник. /Коваль Г. П., Іванова Л.І., Суржук Т.Б. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 280 с.

7. Коваль Г. П. Урок читання в початкових класах. Спецкурс з методики викладання української мови. Навчально-методичний посібник для студентів педагогічного факультету / Ганна Петрівна Коваль. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 156 с.

8. Коваль Г. П. Звукобуквений аналіз на уроках української мови у початкових класах. Спецкурс з методики викладання української мови. Навчально-методичний посібник для студентів педагогічного факультету / Ганна Петрівна Коваль. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 80 с.

9. Мельничайко О.І. Рідна мова. Комунікативні вправи: Навчальний посібник /Олександра Іванівна Мельничайко. — Тернопіль:Навчальна книга – Богдан, 2004.- 92 с.

10. Мельничайко О.І. Українська мова. Вивчення елементів синтаксису в початкових класах: Методичний посібник /Олександра Іванівна Мельничайко. - Тернопіль:Навчальна книга – Богдан, 2006.- 72 с.

11. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі. (Методика і технологія навчання) / Наумчук М.М. – Тернопіль: Астон, 2005.- 352 с.

12. Нечай Л.Д. Учнівські твори в початкових класах / Нечай Л.Д. — К.: Рад. шк., 1981.- 134 с.

13. Олійник Г.А. Виразне читання в початкових класах / Олійник Г.А. — К.: Рад. школа, 1979.- 156 с.

14. Олійник Г.А. Формування навичок виразного читання в 1 класі / Олійник Г.А. — Тернопіль: Астон, 2001. — 87 с.

15. Плющ М.Я. Робота над текстом у початкових класах / М.Я. Плющ, Н.Я. Грипас – К.:Рад. шк., 1986. – 168 с.
16. Пономарьова К.І. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Уроки розвитку мовлення в 1-4 класах / Катерина Іванівна Пономарьова – К.: КІМО, 2006. – 110 с.
17. Прищепа О.Ю. Навчання письма в 1 класі.:Посіб. для вчителя / Ольга Юхимівна Прищепа – К.: Освіта, 2004. – 123 с.
18. Тоцька Н.І. Збірник вправ і завдань з фонетики для початкових класів / Н.І.Тоцька, Л.Ю.Шевченко. – К.: Освіта, 1998. – 158 с.
19. Тоцька Н.І. Збірник орфоепічних вправ з української мови для 1-3 класів / Ніна Іванівна Тоцька. – К.: Рад. школа, 1980. – 112 с.
20. Цепова І.В. Розвиток навичок мовленнєвої діяльності молодших школярів: аудіювання, говоріння / І.В.Цепова, О.Я.Харченко. – Х.: Веста:Вид-во «Ранок», 2008. – 176 с.
21. Хорошковська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання. – К.: Промінь, 2006.- 256 с.

Інтернет- ресурси

1. https://ukrainskamova.com/stuff/uroki/1_klas/metodika_navchannja_ukrajinskoji_movi_v_pochatkovij_shkoli_1_4_klas_vashulenko_m_s/5-1-0-236.....
2. <https://urok-ua.com/suchasna-metodika-navchannya-ukrayinskoyi-movi-v-pochatkoviy-shkoli/>
3. <http://www.myshared.ru/slide/1060886/>
4. <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/11/10/suchasni-metodiki-i-texnologiyi-navchannya-ukrayinskoyi-movi-vikladenina-onlajn-platформи-edera/>

5. <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4815/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%2016.pdf>

6. <https://posibnyk.com/powerpoint/56-1-0-129>

5. Короткий словник лінгводидактичних термінів

Активний словник, активна лексика - сукупність слів тієї чи іншої мови, якою користується учень у повсякденному житті та навчальній діяльності: можуть розуміти як під час аудіювання або читання, так і використовувати у процесі говоріння або письма. Учитель організовує цілеспрямоване засвоєння учнями нових слів, що сприяє збагаченню активного словника. Порівняйте пасивний **словник** або **пасивна лексика**

Аналіз мовлення - полягає у виявленні особливостей усного писемного мовлення окремих осіб або груп людей щодо передачі змісту і смислу висловлювання за допомогою мовних засобів різних рівнів (фонетичного, лексичного, граматичного). Окремі елементи аналізу мовлення вчителі здійснюють на кожному кроці під час роботи над розвитком мовлення учнів. Обов'язковим є аналіз мовлення у процесі підготовки до переказу чужих та складання власних висловлювань (здебільшого на уроках зв'язного мовлення).

Аналіз мовний (лінгвістичний аналіз) - метод навчання мови, що активно впливає на розвиток мовленнєвої компетенції учнів. Аналіз мовлення полягає у цілеспрямованій діяльності вчителя і учнів, наслідком якої є виявлення причинно-наслідкових закономірностей між структурними одиницями тексту. Виділяють такі *види аналізу мовного*: фонетичний, орфографічний, орфоепічний, лексичний, фразеологічний, морфемний, словотвірний, морфологічний, синтаксичний, стилістичний, графічний, а також різноманітні їх поєднання. Застосування аналізу мовного потребує дотримання комунікативно-діяльнісного та функціонально-стилістичного підходів до навчання мови.

Аналіз тексту - вид роботи, що передбачає з'ясування особливостей емоційно-тематичного спрямування, побудови тексту, стильових та стилістичних властивостей, характеристики мовних засобів щодо ефективності їх використання з метою реалізації комунікативної мети. Учні аналізують зразкові тексти різних стилів мовлення, власні й чужі тексти з певними мовленнєвими та композиційними недоліками з метою виправлення останніх. Аналіз тексту

сприяє ефективному розвитку зв'язного мовлення учнів, збагачує їхній активний словник, удосконалює якості мовлення. Виділяють такі основні етапи аналізу тексту в школі: визначення теми й нової думки, виділення мікротем, визначення засобів зв'язку речень у єдності, стилю, типу мовлення, аналіз структури тексту та мовних засобів.

Аналіз уроку - порівняння конкретного уроку, проведеного вчителем з теоретичною моделлю уроку, складеною за сучасними вимогами, що відповідають його технології. В аналізі уроку враховується: визначення типу уроку та його місця в системі уроків з певного розділу, виявлення й оцінка дидактичної, розвивальної та виховної мети, оцінка теми, використаного матеріалу і правильності його застосування; оцінка співвідношення теорії і практики на уроці; відповідність методів і прийомів, засобів навчання цілям уроку і змісту матеріалу; відповідність віковим особливостям учнів і отримання належного наукового рівня; оцінка ефективності уроку його основної ідеї, виконання плану, уроку. Аналіз - уроку передбачає оцінку роботи учнів, їхньої пізнавальної активності, набутих умінь і навичок, що формують мовну й мовленнєву компетенції.

Аналіз уроку включає і специфічні критерії: забезпечення мовленнєвого середовища, творчий підхід до уроку, елементи новизни тощо.

Аналітичні вправи - планомірно організоване повторне виконання дії з метою її засвоєння або удосконалення. Аналітичні вправи передбачають включення всіх компонентів процесу навчання (усвідомлення змісту, закріплення, узагальнення й автоматизація дії). Аналітичні вправи сприяють формуванню пошуково-дослідницьких навичок, науково-аналітичного мислення учнів.

Аналітичне читання — педагогічно спрямоване читання тексту з елементами різнобічного розбору, аналізу, результатом якого є повне розуміння учнями прочитаного. Аналітичне читання передбачає оволодіння кількома рівнями читання: правильне сприйняття окремих фактів, подій: усвідомлення зв'язків між фактами, розуміння того, як з окремих деталей складається ціла картина; уміння розрізняти головне й другорядне; розуміння думки автора, власна оцінка подій, дійових осіб; усвідомлення переваг чи недоліків твору, вміння відчувати красу мови.

Аналітичне читання впливає на інтелектуально-емоціональну сферу розвитку учнів.

Антиципація (лат. *anticipatio* - передбачення) - 1. Передбачення, прогнозування людиною можливого майбутнього (подій, наслідків), чекання його початку. 2. Передбачення майбутньої мовленнєвої ситуації, що дає змогу здійснювати своєчасні та відповідні дії. Розвиток

антиципації здійснюється під час планування учнями мовленнєвої діяльності та прогнозування можливої ситуації спілкування (мета спілкування, психологічна та соціальна характеристика аудиторії). Рівень розвитку антиципації пов'язаний з умінням добирати мовні засоби у процесі комунікації.

Артикуляція - сукупність рухів і положень вимовних і артикуляційних органів, необхідних для утворення звуків мови, дотримання правильного положення артикуляційних органів під час вимовлення окремих звуків і складів визначає чіткість артикуляції, що є необхідною умовою адекватного сприйняття змісту мовлення. Над удосконаленням артикуляції учні працюють під час засвоєння фонетики, орфоєпії, орфографії, а в разі потреби й на уроках вивчення інших тем. Суттєвим є завдання розвивати мовну і слухову пам'ять для того, щоб учні могли чути своє й чуже мовлення, визначати його звуковий склад, правильно артикулювати всі звуки мови.

Аудіювання - розуміння сприйнятого на слух мовлення. Мета аудіювання полягає в осмисленні почутого мовленнєвого повідомлення. У вітчизняній лінгводидактиці аудіювання разом із читанням розглядається як складова усного спілкування.

Сформовані уміння слухати сприяють установленню контактів між людьми, в умінні слухати виявляється вихованість, толерантність співрозмовника.

Бесіда - 1. Дослідницький метод, що дозволяє пізнати особливості особистості людини, характер і рівень його знань, інтересів, мотивів дій на основі аналізу відповідей на поставлені і попередньо продумані питання. 2. Метод, з допомогою якого здійснюється процес спілкування. У педагогічному спілкуванні бесіда є формою взаємовідносин між педагогом і учнем; застосовується у процесі колективної діяльності чи за умов індивідуального впливу. Застосовуючи метод бесіди, вчитель, спираючись на наявні в учнів знання і досвід, з'ясовує, пояснює, розповідає, узагальнює, ставить питання, організовує роботу з підручником, інструктує, контролює виконання завдань з метою ефективнішого засвоєння нових знань, повторення раніше вивченого чи контролю рівня засвоєння навчального матеріалу. *Функції бесіди:* навчальна, закріплювальна, узагальнююча, і контрольна. *За характером пізнавальної діяльності* учнів – репродуктивна (учень відтворює відомі знання, способи діяльності), евристична (поелементне навчання творчої діяльності).

За новою класифікацією методів навчання мови (за способом взаємодії вчителя і учнів та рівнем пізнавальної діяльності) бесіду відносять до інформаційно-рецептивних методів.

Вербальні методи - методи, в яких основним засобом навчання є слово: розповідь, повідомлення, бесіда, пояснення, лекція.

Вибір методу, прийому, вправи - уміння, необхідне вчителю у практичній діяльності. Визначається кількома критеріями:

- специфікою та ступенем складності навчальної інформації;
- навчально-виховними цілями уроку;
- індивідуальними особливостями учнів, їхніми запитами, інтересами;
- віковими особливостями учнів;
- особливостями мовного середовища, оточення, в якому живуть і навчаються школярі.

Виразне читання - уміння обґрунтовано, виходячи зі змісту тексту, використовувати паузи, логічний наголос, темп, тембр голосу тощо.

Сучасна методика визначає два явища, які називають терміном "виразне читання": 1. Компонент навички читання, що передбачає уміння свідомо використовувати засоби виразності - темп, інтонацію, паузи, логічний наголос, - для виявлення змісту та смислу прочитаного. Зазначене уміння необхідно виробляти при читанні умов математичної задачі, граматики-орфографічного правила або вправи тощо;

2. Вищий тип читання - уміння використовувати основні засоби виразності для відтворення свого розуміння, оцінки змісту і смислу тексту, ставлення до нього, донести до слухачів наміри, які читач розкриває безпосередньо читанням. Виразне читання як вищий тип читання в школі застосовують, по-перше, переважно до художніх творів; по-друге, на заключних, підсумкових етапах роботи над текстами.

Висловлювання - акт комунікації, що характеризується розумовою цілісністю й може сприйматися читачем або слухачем. Виділяють висловлювання розгорнуті та згорнуті, еліптичні, ситуативні. Робота над висловлюванням у школі проводиться у всіх класах у формі складання речення, відповіді на питання вчителя, розгорнутої відповіді з теми уроку, доповіді, твору тощо.

Викладання проблемне - діяльність учителя, спрямована на створення проблемних ситуацій та організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів для розв'язання їх.

Вільний диктант - вид диктанту, подібного до переказу. Його завдання - навчити школярів правильно виділяти в тексті основну думку, ділити текст на частини тощо. Методика проведення вільного диктанту така: учитель читає весь текст; один із учнів переказує зміст; після цього учні ділять текст на частини й добирають заголовок до кожної з

них; потім учитель читає текст частинами, а учні записують його так, як запам'ятали.

Після розбору диктанту учитель аналізує змістові, правописні й мовленнєві помилки.

Вправа - багаторазове повторення певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння, яке спирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем і коригуванням

Це невід'ємна складова частина навчання мови. Вправи класифікуються за різними ознаками, наприклад: *за місцем проведення* (класні, домашні), *за тематикою* (фонетичні, орфоепічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні та різноманітні їх варіанти й комбінації - граматико-орфографічні, граматико-стилістичні тощо), *за дидактичною метою* (підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні, контрольні), *за ступенем пізнавальної активності учнів* (рецептивні, репродуктивні), *за критерієм комунікативності* (умовно-комунікативні, некомунікативні, комунікативні), *за формою мовлення* (усні, письмові). Розрізняють загальну систему вправ для навчання мови та системи вправ для оволодіння окремими мовними та мовленнєвими умінями й навичками, серед яких - окремі підсистеми вправ та групи вправ. Існує поняття *комплекс вправ* щодо конкретного мовного або мовленнєвого матеріалу (комплекс вправ на засвоєння орфоепії, відмінювання іменників, уживання слів залежно від стилю мовлення тощо). Вправи можуть бути у вигляді тестів, алгоритмів, виконуватися на комп'ютері, у зошитах з друкованою основою.

Говоріння - продуктивний вид мовленнєвої діяльності, у результаті якого людина висловлює власні думки або ретранслює чужі в усній формі.

Говоріння забезпечує усне спілкування в діалогічній формі і паралельно з аудіюванням і в монологічній формі. Воно спрямоване до однієї чи багатьох осіб. Як і будь-яка інша діяльність, акт говоріння передбачає певну мету, мотив, в основі якого завжди лежить потреба; предмет - думки мовця; продукт — висловлювання (діалог або монолог); результат, виражений у вербальній або невербальній реакції на висловлювання.

Грамотність - певний рівень знання мови і рівень засвоєння правописних умінь і навичок учнів, показник загальної організації навчально-виховного процесу в освітньому закладі тощо.

Державний стандарт початкової освіти — це базовий документ, який визначає основні засади й підходи до навчання в початковій школі, а також вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти і загальний обсяг навчального навантаження.

У загальній частині документу написано, що він *“є першою частиною Державних стандартів повної загальної середньої освіти, які охоплюють усі три її рівні”*

Дискурс - сукупність взаємопов'язаних висловлювань (текстів), що реалізуються в певних соціально-культурних, часових і просторових умовах з урахуванням діяльності учасників комунікації (адресанта й адресата); процес вербального і невербального спілкування. Мінімальною одиницею дискурсу є мовленнєвий акт. Для методики навчання мови важливе тлумачення тексту як фіксованого результату мовленнєвої діяльності, а дискурсу, - як процесу створення, відтворення, перетворення висловлювань - процесу мовленнєвої перевірки.

Розуміння дискурсу державної, рідної, іноземної мови є обов'язковою умовою проведення сучасного уроку. Матеріал для уроків мови повинен добиратися таким чином, щоб проілюструвати особливості спілкування тією чи іншою мовою.

Діалог - вид усного мовлення; результат взаємного (колективного) мовленнєвого процесу, ланцюг відносно коротких словесних акцій і реакцій; мовленнєвий акт, у якому говоріння і слухання - нерозривно пов'язані види мовленнєвої діяльності. Кожен учасник діалогу може виступати або в ролі мовця, або в ролі слухача. Важливу роль у діалозі відіграють невербальні засоби спілкування.

Основні ознаки діалогу, цілеспрямованість, двосторонність, єдність породження і сприйняття мовлення, емоційність.

Розвиток діалогічного мовлення у школі відбувається здебільшого під час бесід, опитування, рольових та дидактичних ігор, цілеспрямованих мовленнєвих вправ, у старших класах - обговорень, дискусій, диспутів тощо.

Зв'язне мовлення - це така мовленнєва діяльність, що становить єдине самостійне ціле, передає закінчену думку і членується на складові частини.

За терміном "зв'язне мовлення" в лінгводидактиці закріпилося три значення. 1) зв'язне мовлення - діяльність мовця, процес вираження думки, 2) зв'язне мовлення - висловлювання, текст, продукт мовленнєвої діяльності; 3) назва розділу методики розвитку мовлення: методика зв'язного мовлення - це методика переказів, творів та інших творчих робіт.

Зв'язне мовлення належить до складних і багатогранних мовних явищ. Воно здійснюється в усній і писемній, діалогічній (полілогічній) і монологічній формах.

Зоровий диктант - вид диктанту, що передбачає перед записом тексту уважно передивитися його, фіксуючи увагу на тих

орфограмах, що вивчаються. Якщо це не фонетичні написання, учень пояснює їх відповідно до тих правил, яким підлягає дане написання. Одночасно здійснюється повторення орфографічних правил чи необхідних граматичних відомостей. Цей диктант називають самодиктантом.

Зоровий диктант (або самодиктант) корисно проводити, коли вивчаються орфограми, розраховані на зорове запам'ятовування графічного зображення слова, написання яких не регулюється певними правилами (традиційні написання, подвоєні букви тощо).

Інтерференція - мимовільне перенесення, накладання ознак однієї мови на іншу в мовленнєвій практиці двомовної людини. Інтерференція виявляється як іншомовний акцент у мовленні людини-білінгва, вона охоплює всі мовні рівні, але найпомітніша на фонетичному.

Інтонія - ритміко-мелодійний лад мови; послідовна зміна висоти тону, сили й часу звучання голосу, що відбиває інтелектуальний та емоційно-вольовий зміст мовлення. Навчання правильного інтонування мовлення лежить в основі розвитку в учнів навичок виразного читання, сприяє кращому розумінню як усного мовлення, так і письмового тексту, активізує розумову діяльність школярів, забезпечує підвищення їхнього інтересу до вивчення мови.

Класифікація уроків вивчення мови. Типи уроків класифікують залежно від того, що покладено в основу характеристики:

- відповідно до *навчальної мети*: вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого, узагальнення та систематизації вивченого, повторення певної теми розділу, перевірки й обліку набутих знань, умінь та навичок;

- залежно від *стадії засвоєння матеріалу*: повідомлення нового матеріалу, закріплення одержаних відомостей; перевірки засвоєння знань і навичок, узагальнення засвоєного;

- залежно від *завдань, за якими проводиться урок*: повідомлення нових знань, закріплення вивченого, перевірки знань і навичок;

- *за метою організації уроку*: вивчення інформації (формування нових понять і явищ, формування нових способів дій); закріплення інформації (зміцнення інформації, повторення інформації, узагальнення і систематизація інформації); застосування інформації (удосконалення зв'язного мовлення, перевірки і корекції вивченої інформації, аналізу, контролю знань, умінь та навичок);

- у початкових класах *залежно від розділу програми*: урок навчання мови, урок літературного читання; *залежно від підрозділу*

програми, урок усного практичного курсу (добукварний період), урок початкового вивчення мови (букварний період), урок завершення початкового періоду (післябукварний період);

- залежно від способу організації навчання: традиційний, нетрадиційний (урок-гра, урок-подорож, урок-казка, урок-зустріч, урок-концерт, урок-екскурсія тощо), інтегрований урок.

Класифікація уроків розвитку зв'язного мовлення. У сучасній лінгводидактиці існує декілька класифікацій уроків розвитку зв'язного мовлення:

- залежно від виду творчої роботи й мети її проведення: уроки, присвячені виконанню учнями творчих робіт малих жанрів і уроки проведення великих за обсягом письмових переказів і творів та їх аналізу з учнями;

- залежно від дидактичної мети та виду творчої роботи: урок підготовки і побудови усного висловлювання; уроки написання докладного або стислого переказу, урок підготовки й написання твору-розповіді, твору-опису, твору-роздуму; урок підготовки й складання ділових документів, урок підготовки й написання творів публіцистичного характеру;

- відповідно до провідної мети уроку навчання мови інтелектуального й мовленнєвого розвитку учнів, збагачення їхнього емоційного і духовного світу: уроки формування нових понять, уроки формування комунікативних умінь і навичок, уроки вдосконалення усних і письмових висловлювань.

Комунікативна компетенція - здатність користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання. Комунікативна компетенція складається з мовленнєвої компетенції (уміння застосувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями), мовної компетенції (знання одиниць мови та правил їх поєднання), прагматичної компетентності (здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою, до вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування функціонально-стильових різновидів мовлення).

Комунікативна функція мовлення – функція спілкування, прямий або опосередкований вплив на співбесідника.

Комунікативні уміння й навички формуються під час спеціально організованих вправ на кожному уроці навчання мови та в процесі роботи над зв'язним усним і писемним мовленням. До комунікативних умінь відносять:

- уміння правильно визначати тему висловлювання та

чітко дотримуватися її меж;

- будувати висловлювання відповідно до його мети, основної думки, адресата мовлення;

- використовувати найбільш вагомі факти й докази для розкриття теми та основної думки;

- будувати висловлювання логічно й послідовно, тобто встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами, робити необхідні узагальнення й висновки;

- вибирати тип і стиль мовлення залежно від мети й ситуації спілкування;

- удосконалювати висловлювання (коректувати усне й редагувати писемне мовлення).

Комунікативно-діяльнісний підхід - підхід до навчання мови, що полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної (реальної або модельованої) діяльності з метою оволодіння комунікативними вміннями й навичками. Комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на формування в учнів комунікативної компетенції - здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації. Такий підхід потребує розгляду лінгвістичної теорії як інструмента для практичного оволодіння мовою. Практична спрямованість вивчення мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а насамперед навчання діяльності спілкування, створення на уроці таких умов, які б спонукали учнів спілкуватися, висловлювати свої думки, доводити власні переконання, впливати на співрозмовників. Цьому сприяє моделювання комунікативних ситуацій на уроці, введення елементів риторики. Для методики навчання мови актуальним є мовленнєве спілкування (висловити своє враження, довести певне наукове положення, поінформувати, переконати співрозмовника, з'ясувати ставлення іншої людини).

Контрольний диктант - вид слухового диктанту, що проводиться з метою перевірки знань і навичок учнів, виявлення прогалин в опрацюванні певного матеріалу. Контрольний диктант - одна з найбільш поширених форм перевірки засвоєння граматики-правописних знань, умінь і навичок учнів.

До контрольного диктанту учнів слід готувати заздалегідь. Йому передують низка попереджувальних, пояснювальних, коментованих, вибіркових та інших вправ, проведених з метою вироблення в учнів правописних навичок під час вивчення того чи іншого граматичного розділу.

У початкових класах матеріалом для контрольного диктанту можуть бути окремі слова, словосполучення, речення й тексти. Розмір тексту для кожного класу й насиченість орфограмами та пунктограмами визначається нормативними документами.

Іноді контрольний диктант супроводжується додатковими завданнями: граматичними, фонетичними, лексичними тощо.

Оцінюється диктант за "Критеріями оцінювання...". Граматичне завдання оцінюється окремо. На основі перевіреного контрольного диктанту складається класифікація помилок, проводиться робота над помилками -колективна або індивідуальна.

Культура мовлення – дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усної й писемної мови, що виражається в її правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, дотриманні в писемному мовленні орфографічних і пунктуаційних норм.

Лінгводидактика - загальна теорія навчання мови. Цей термін уживається для позначення фундаментальної частини методики, в якій досліджуються закономірності засвоєння мови, розв'язуються питання змісту курсу на основі лінгвістичних досліджень, визначаються труднощі засвоєння матеріалу та їх причини, визначаються принципи і методи, форми і засоби навчання мови. У навчанні мови як нерідної досліджуються процеси інтерференції та транспозиції рідної мови, особливості засвоєння мови на основі комунікативно-діяльнісного підходу.

Лексичні вправи застосовують для збагачення словникового запасу учнів, розвитку мовного чуття, перевірки знань з лексики, фразеології. Наприклад: знайдіть у тексті незнайомі для вас слова, з'ясуйте їх лексичне значення, користуючись словником; доберіть синоніми (антоніми) до слів.

Методика викладання української мови — розділ педагогіки, який вивчає форми, методи і зміст навчання української мови у початкових, середніх та старших класах загальноосвітньої школи.

Мова – найважливіший засіб людського спілкування та об'єднання людей у спільноту.

Мовлення – мова в її конкретному виявленні, процес реалізації мовної діяльності.

Мовленнєва компетенція - складова комунікативної компетенції, діяльність людини, спрямована на розуміння або створення тексту (усного чи писемного), що здійснюється в процесі мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва ситуація - сукупність позалінгвістичних чинників, що зумовлює потребу у висловлюванні. Мовленнєва ситуація може створюватися штучно на уроці з метою розвитку комунікативних умінь і навичок.

Мовленнєва ситуація забезпечує мотивацію навчання мови, стимулює мовленнєву активність школярів (студентів).

Мовна особистість – це такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Мовна особистість – мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою.

Мовні уміння - готовність до виконання теоретичної або практичної дії на основі засвоєних знань з мови. Мовні уміння виявляються у процесі спостереження над мовними явищами, виконання різних видів розбору, списування з певними завданнями, конструювання слів, словосполучень і речень.

Мовні уміння виявляються на різних рівнях мови: фонетичні і графічні, словотворчі, граматичні, лексичні і стилістичні. Унаслідок тренування мовні уміння стають навичками, автоматизуються. У шкільному курсі мови учні оволодівають такими уміннями: поєднувати звуки у склади і слова, читати надрукований текст, розуміти прочитане; уміння писати, тобто правильно і швидко переводити звуковий текст у буквені комплекси, дотримуючись правил орфографії і пунктуації, знаходити орфограми і пунктограми й пояснювати їх; уміння будувати словосполучення, речення, текст; уміння відмінювати іменні частини й утворювати дієслівні форми; уміння здійснювати мовний аналіз: фонетичний, словотворчий, морфологічний, синтаксичний; уміння розрізняти тип і стилі мовлення та ін.

Мовні уміння органічно пов'язані з мовленнєвими і разом складають комунікативні уміння.

Мотивація - система мотивів, або стимулів, що спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть бути потреби, інтереси, захоплення, емоції, установки, ідеали та ін. В одних випадках виникає інтерес до отримання високої оцінки, в інших — інтерес до змісту навчання.

Значення мотивів для поведінки, діяльності, формування особистості учня надзвичайно велике. Одне із завдань учителя полягає у вихованні правильної мотивації школярів до вивчення мови.

Особливим видом мотивації є навчальна, що характеризується складною структурою. Однією з форм цієї структури є внутрішня (орієнтована на результат) і зовнішня (нагорода, покарання) мотивації. Визначальними є такі характеристики навчальної мотивації, як сталість, зв'язок із рівнем інтелектуального розвитку й характером навчальної діяльності.

Навичка – усталений спосіб виконання дій, сформований у результаті багаторазових повторень; характеризується високим ступенем засвоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю (орфографічна навичка).

Наслідкування – відтворення одним індивідом дій, поведінки іншого, прийом роботи на уроках мови. Особливо важливий під час формування та удосконалення в учнів орфоепічних умінь і навичок.

Навчальний переказ - один із видів переказів за дидактичною метою застосування. Ці перекази передбачають з'ясування рівня сформованості навичок і вмінь учнів здійснювати аналіз тексту з погляду доцільності використання виразально-зображальних засобів, визначення теми і основної думки тексту, комунікативного наміру автора.

Навчальний твір - самостійна письмова робота учня, у якій викладені його думки, переживання, міркування; вид письмових вправ. У сучасній лінгводидактиці визначені конкретні уміння і навички, якими повинні оволодіти учні під час написання навчального твору: визначати ситуацію й умови спілкування, адресата висловлювання, формулювати тему й основну думку висловлювання; прогнозувати його загальний характер на основі формулювання теми; складати простий план майбутнього висловлювання; визначати композицію залежно від його типу та стилю мовлення; збирати матеріал для висловлювання; систематизувати матеріал (вибирати потрібне і визначати послідовність викладу), використовуючи різні джерела інформації; відтворювати висловлювання у зовнішньому мовленні (усному або писемному) відповідно до орфоепічних, орфографічних і пунктуаційних норм; знаходити помилки й виправляти їх, аргументовано робити висновок про тип, стиль і жанр мовлення.

Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки. Головна мета – створити **школу**, у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й вміння застосовувати їх у житті. НУШ – це **школа**, до якої приємно ходити учням.

Оперативна пам'ять – особливий тип пам'яті і функціонування якого побудовано на сполученні інформації, що надходить із довгочасної і короткочасної пам'яті при розв'язанні певного завдання.

Орфограма - написання, що вимагає застосування правил орфографії. Орфограми бувають буквені і небуквені. Наприклад, буквені: "М'який знак", "Вживання великої літери у власних іменах", небуквені орфограми: "Написання слів окремо" (суспільно корисний, у день приїзду).

Пасивний словник - лексика, яку учні повинні розуміти, коли вони сприймають на слух або читають, але не обов'язково уміти її використовувати під час говоріння чи письма. Порівняйте **активний словник**.

Переказ - вид роботи з розвитку зв'язного мовлення, що передбачає відтворення змісту, сприйнятого на слух або прочитаного тексту.

Виділяють такі види переказу: *за характером*: близькі до тексту, творчі, навчальні, контрольні (в початковій школі не використовуються), із завданням і без нього; *за функціональним типом*: розповіді, описи, роздуми; *за повнотою викладу*: детальний, стислий, вибірковий, повний.

Писемне мовлення - форма мовлення; вид мовленнєвої діяльності, що передбачає графічне оформлення інформації. Писемне мовлення заздалегідь підготовлене, розраховане на зорове сприйняття, здебільшого монологічне, не залежить від реакції адресата. Викладаючи власні думки на письмі, автор може повертатися до них, виправляти, перефразовувати, доповнювати.

У школі розвиток писемного мовлення реалізується через написання письмових робіт.

Принципи навчання мови - це положення, які визначають як основні (загальні), так і другорядні (часткові) параметри процесу навчання української мови та мовлення, а також найбільш ефективні засоби досягнення поставленої дидактичної мети. Методичні принципи виступають у тісному взаємозв'язку один із одним.

У методиці викладання української мови визначають такі *принципи навчання мови*: уваги до матерії мови, розуміння мовних значень, оцінки виразності мовлення, розвитку мовного чуття, координації усного і писемного мовлення, пришвидшення темпу навчання.

Психолінгвістика - наука, що вивчає закономірності мовленнєвої діяльності. Психолінгвістика досліджує мовленнєву поведінку людини, описує моделі процесу, які беруть участь під час кодування інформації

(говоріння, писання) та декодування (слухання, читання). Психолінгвістика вивчає зв'язки між змістовою стороною мови й суспільним мисленням. Лінгводидактика спирається на ці досягнення психолінгвістики.

Репродукція – психічний процес відтворення запам'ятованого.

Рецепція – сприйняття.

Розвиток мовлення у школі - формування в учнів умінь і навичок усного і писемного мовлення. Розвивати мовлення школярів означає вчити їх вільно і правильно, відповідно до вимог шкільної програми користуватися мовою як засобом спілкування в різних життєвих ситуаціях. У методиці роботи з розвитку мовлення розрізняють поняття "розвиток мовлення" і "розвиток зв'язного мовлення". Перше з них ширше і включає в себе: 1) збагачення словникового запасу учнів; 2) засвоєння норм літературної вимови; 3) засвоєння граматичних та орфографічних особливостей мови; 4) формування умінь та навичок будувати висловлювання в усній і писемній формі певного типу і стилю мовлення (що є "розвитком зв'язного мовлення").

Розвиток мовлення учнів відбувається в процесі мовленнєвої діяльності і включає аудіювання, говоріння, читання і письмо. Збагачення словникового запасу здійснюється шляхом лексичної роботи, яка включає засвоєння нових слів, умінь з'ясовувати семантику і використовувати у власному мовленні.

Оволодіння нормами літературної мови передбачає засвоєння усіх рівнів мовної системи (фонетики, морфеміки, словотвору, морфології, синтаксису) та формування орфоепічних і правописних навичок.

Розвиток мовлення здійснюється на всіх уроках вивчення мови: по-перше, у процесі вивчення лінгвістичної теорії, по-друге, на специфічних уроках зв'язного мовлення і, по-третє, на уроках літературного читання. Основні вимоги до мовлення в школі: змістовність, правильність, точність, логічність, чистота, виразність та ін.

Сила голосу – інтенсивність, ступінь вияву.

Словникова робота - система навчально-виховної роботи над словом, яка охоплює засвоєння учнями нових слів і значень, відтінків значень, емоційно-експресивного забарвлення слів, сфер їх уживання, їх багатозначності і переносних значень, засвоєння синонімів, антонімів, паронімів, омонімів тощо.

Словникова робота проводиться в школі на всіх уроках з активним використанням різноманітних словників - синонімів, тлумачних, фразеологічних, іншомовних слів, перекладних тощо.

Система словникової роботи передбачає щоденне засвоєння 5-10 слів, постійну роботу над уточненням значень слів, з'ясуванням їх виражальних можливостей. Форми словникової роботи різні: тлумачення нових слів, добір синонімів, антонімів, розмежування значень паронімів, омонімів тощо.

Стандарт мовної освіти - система основних параметрів, які приймаються за норму освіченості, що відображає соціальний ідеал і враховує можливості особистості й системи освіти. До основних об'єктів стандартизації мовної освіти належать зміст, обсяг навчального навантаження й рівень підготовки учнів. Стандарт мовної освіти визначає зміст програми, максимальний обсяг навчального навантаження учнів, вимоги до рівня підготовки здобувачів освіти.

Твір - вид письмових робіт з розвитку зв'язного мовлення, пов'язаний із самостійним викладом учнями думок, міркувань. Шкільні твори розрізняють *за характером матеріалу для твору* (на літературну тему, на основі власного життєвого досвіду, за картиною та ін.), *за типом* мовлення (розповідь, опис, роздум), *за жанром* (оповідання, казка, нарис, стаття, лист та ін.), *за стильовою приналежністю* (художні, публіцистичні та ін.), *за місцем написання* (домашні, класні).

Творчий переказ передбачає не тільки переказування змісту прочитаного тексту, а й внесення певних змін, визначених учителем.

Завдання творчого переказу, формування орфографічних і пунктуаційних умінь і навичок, удосконалення монологічного мовлення учнів, виконання мовностилістичних завдань, розвиток творчого мислення, формування комунікативної компетентності учнів.

Під час написання творчого переказу можна запропонувати учням такі завдання: доповнити певну частину тексту, розширити абзац тексту; висловити власні думки з порушеної автором теми та ін.

Текст – зв'язне мовлення, письмове чи усне повідомлення.

Тон (напруження) – акустичний компонент звуку, пов'язаний з частотою коливання напружених голосових зв'язок.

Уміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання практичних і теоретичних дій на основі знань і життєвого досвіду; формуються вправлінням, передбачає застосування у звичних та змінених умовах.

Усне мовлення - форма мовлення; тип мовленнєвої діяльності, за якої мовленнєва інформація передається за допомогою звуків. Усне мовлення - це мовлення ситуативне, що створюється у процесі спілкування, розраховане на слухове сприйняття і залежить від реакції слухачів. Усне мовлення передбачає безпосередню присутність адресанта мовлення, що дає можливість мовцеві змінювати своє

мовлення залежно від реакції слухача. В усному мовленні велику роль відіграють невербальні засоби спілкування (міміка, жести). Залежно від мовленнєвої ситуації виділяють заздалегідь підготовлене (сплановане) і спонтанне усне мовлення. На відміну від писемного, усне мовлення не допускає великої кількості виправлень, помилок.

Читання - рецептивний вид мовленнєвої діяльності, що полягає в декодуванні графічних символів, тобто перекладі буквеного коду в мислительні образи, який реалізується в зовнішньому або внутрішньому мовленні.

Мотивом читання як комунікативної діяльності є спілкування, метою - одержання потрібної інформації. При цьому робота з текстом може мати різні цілі: отримати загальне уявлення про зміст книги (оповідання); отримати загальне уявлення про коло питань, висвітлених у тексті, шляхи їх розв'язання; максимально повно зрозуміти наявну в тексті інформацію.

Швидкість мовлення – темп.